

КОРДОН І ДІМ ЯК ОНТОЛОГІЧНІ УНІВЕРСАЛІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ КАНАДСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті простежено місце та роль таких універсальних категорій, як дім та кордон, в онтології творів українських письменників-емігрантів першої генерації в українсько-канадській літературі. Універсалії дому та кордону в творчості перших українсько-канадських авторів співвідносяться з відтворенням процесів, пов'язаних зі зміною фізичної та психічної локації етнічного «дому» переміщених осіб, реактуалізацією культури та традицій на новонабутій батьківщині, поетапною (ре)конструкцією їхньої національної (як також і гендерної, і феміністської) ідентичності. Рефлексія кордону в перших україно-канадських творах передовсім обумовлена травматичним досвідом зміни соціокультурного середовища переселенців, і як наслідок – формуванням концепту бездомності. Попри поступову і неухильну «канадизацію» емігрантів, у творах авторів-піонерів доволі сильно відчутна фольклорна традиція, сформована на батьківщині і перенесена в чужі соціокультурні реалії.

Ключові слова: емігранти; національна ідентичність; дім; кордон; українська канадська література; батьківщина; родина; громада.

Для емігрантів поняття кордону між рідною країною і країною еміграції безпосередньо пов'язане з багаторівневою трансформацією національної ідентичності. У цьому контексті остання (у річищі постмодерністського дискурсу) виступає не як завершена, усталена, остаточно сформована категорія, а як певний конструкт, здатний до фрагментизації, відкритий до інтерпретацій та реконструкцій.

Мета розвідки – з'ясувати природу та особливості функціонування універсальних категорій кордону та дому в українській канадській літературі ранньої доби й специфіку формування та вираження за їх допомогою (діаспорної, етнічної, гендерної, феміністської) ідентичності україно-канадців.

Проблему національної самоідентифікації української діаспори в Канаді у різний час вивчали М. Мандрика, М. Марунчак, О. Гай-Головко, Яр Славутич, Ярс Балан, Дж. Кулик Кіфер, М. Косташ, М. Тарнавський, Н. Тучинська, М. Кирчанов, Л. Грекул, Л. Ледоховські та інші. Ідеї дослідження ідентичності (в тому числі діаспорної) в руслі постмодерністської теорії у своїх працях пропонують М. Саруп, Т. Мінгха, Б. Куртіс, С. Мисак, Ф. Глісон, Л. Грекул, Ф. Свиріпа, Л. Ледоховські, В. Сучака та інші.

Якщо на першому етапі існування в країні переселення самоідентифікація іммігрантів визначалась питанням «Де ми?» (що буквально означає «Де наш дім?»), то подальші етапи «прищеплення» до нової землі, вкорінення і адаптації незмінно формували питання «Хто ми?» (це, відповідно, свідчить про внутрішню потребу окреслення власної національної ідентичності, яка, своєю чергою, починає «розмиватись»

під впливом чужорідного соціокультурного середовища) [1, с. 28].

Першими творцями «етнічного проекту для усталення та візуалізації відчуття «дому» для україно-канадців» на канадських теренах були поети [9, с. 106]. Поезії першої хвилі еміграції представлені непрофесійними авторами, без базової гуманітарної (і часто взагалі без будь-якої) освіти. Сум за втраченою батьківщиною, надія на краще майбутнє – провідні мотиви їхньої творчості. Один із ранніх поетів – Михайло Говда (1874–1953) – автор вірша «Рускому народу» не тільки співчуває співгромадянам, котрі залишились в Україні: «Пишуть із краю: мучать нас люто, Що і дихнути несила» [4, с. 35], але і вірить у щасливу долю емігрантів на чужій землі, використовуючи бінарну опозицію «хати – палати», для підкреслення майбутньої зміни їхнього матеріального становища і соціального статусу відповідно від «бідності» («хати») до «заможності» («палати»), а також пропагує ідею волі для українців: «Будеш, нещасний, ще панувати По всій землі України, Перейдеш з підлих хат у палати, Лиш не віддайся ти ліні!» [4, с. 35].

Вірш М. Говди «До Канади» (вважається першою поезією українського автора, перекладеною англійською), як справедливо зазначає Яр Славутич, репрезентує свідоме закорінення автора в канадський ґрунт: «O free and fresh home, Canada...». Універсалія дому набуває значення Батьківщини. У вірші також звучить сподівання щодо волі і кращої долі для дітей емігрантів, котрі зможуть назвати нову країну рідною домівкою: «... But, Canada, in Liberty we work till death, Our children shall be free to call thee theirs, Their own dear land...» [4, с. 35]. Шлях до вільного заможного життя

на новонабутій батьківщині – це важка щоденна праця. Часто вона вимагає надлюдських зусиль від селян, проте їх тримає надія. Творчість Івана Данильчука (1901–1942) декларує початок ери талановитих українських поетів на канадській землі. Метафоричне зображення дому в його поезії «Блуканням умучені» передає «вселенську» втому людей, проливає світло на їхнє психологічне виснаження:

...Огні святі горять, сяють,
Забуваєсь щоденне страждання,
І утихає цілоденний вітер.
Домів ідуть зів'ялі ноги,
І серця, заперті в цілоденній праці,
Любови розпалюють жар... [4, с. 47]

Уже перша генерація українців у Канаді висловлює побоювання з приводу відходу молоді від рідної мови, культури. Образ дому постає в значенні загубленої родини, втраченої батьківщини, що засвідчує початок кризи національної ідентичності в переселенців. У вірші «Самотній батько» Пантелеймон Божик (1879–1944) з розпачем констатує:

Та лишенько, добрі люди,
Діти відцурались,
Покинули мене й матір –
Десь у світ забрались;
Відцурались мови, віри,
Старих нас забули,
Перейнялись чужиною,
Домів не вернули. [4, с.45]

Філософія «кордону», – як зазначає російська дослідниця Т. Куликова, – пов'язана з рубіжними подіями, зміною соціокультурних парадигм, маргінальними ситуаціями різного типу, які заявляють про необхідність радикально нового руху мислення [2, с. 47]. Кордон для емігрантів в онтологічному розумінні поняття сакральне, пов'язане із свідомим екзистенційним вибором, сподіванням на заможне життя і водночас – із втратою батьківщини, твердого ґрунту під ногами, непевністю майбуття. Перші перетини кордонів, здійснені українськими піонерами, – вважає канадська письменниця українського походження Дж. Кулик Кіфер, – так само, як і іммігрантами кожної міграційної хвилі, що змушувало їх відчутти себе «*za hranetsiu*» («*beyond the border*»), ініціювали чимало як справжніх, так і метафоричних подорожей, «перетин кордону [...] небезпечної території» (тут і далі переклад мій – Т. Ш.). Разом із тим, Кулик Кіфер наголошує на «появі цілої низки нових можливостей» [11, с. 119].

Безперечно, факт перетину кордону породжує відчуття страху, самотності, відчуженості, втрати. Саме тому на першому етапі формування української діаспори в Канаді власне осягнення перетину кордону, усвідомлення свого перебування на «чужій території», втрата рідної домівки й визначають філософію буття письменників-піонерів, які прагнули знайти художнє вираження для найбільш болючих моментів, пов'язаних із еміграцією. На думку В. Сучаки, «досвід «виривання з корінням», внаслідок буквального перетину кордону громадою», створює прецедент для «перетину певних символічних кордонів, а саме ви-

значає необхідність приналежності і нового окреслення традиції» [11, с. 135].

Кордон як демаркаційна лінія між старим життям, сповненим бідності і смутку, і новим життям в іншій країні (Канаді), з надією на краще майбутнє, чітко поділяє існування переселених осіб на життя «до» і «після». При цьому дім для них, безперечно, залишається там, «за кордоном», а тут вони поки що бездомні. «Природа феномену кордону розкривається в єдності двох його смислів, один з яких пов'язаний з усвідомленням кордонів як останніх (межа будь-якого досвіду, допустима міра), а інший – з переходом кордону, де розкривається його онтологічно-подієве значення, оскільки тут набувається новий досвід» [2, с. 53].

Один із перших значущих творів української діаспори є роман-епоса І. Кирияка «Сини землі» (1939–1945), який репрезентує узагальнений досвід переселенців-піонерів на канадській землі. Описуючи життя перших іммігрантів з України, автор акцентує на онтологічно зумовленому взаємозв'язку понять дому та землі. Цікавим є зауваження Ю. Липи про характер українців: «Поняття краю як Родина, як Хати, як Дому – це велика річ. Це значить, що для українця в його свідомості навіть не треба окреслювати докладніше українських земель. Там є дім, усе, що найбільш людське, усі ідеали людини, праджерело усіх добрих почувань, і всі можливості розвою» [3, с. 165]. Якщо в перші роки канадського існування дім для українських селян знаходився по той бік кордону, а земля – по цей; то на схилі років головний герой роману Григорій Воркун, розмірковуючи про багаторічну працю на канадській землі, вже підсвідомо асоціює останню з домом: «Це був момент тріумфу. Йому треба було лише повернути голову в цей бік чи в той, щоб побачити широко розкинуті поля, які належали до його ферми. На відстані він побачив свого внука, котрий орав землю» [7, с. 7]. З такою теплою промовляє старий селянин до землі: «Я любив тебе і віддав тобі усе найкраще, що було в мені. Жодного клаптика на тобі немає, на який би не ступала моя нога і якого б не торкалася моя рука. І моя покійна Хелена полила тебе потом від одного краю до іншого» [2, с. 7–8]. Така відносна прив'язаність до краю, що дорівнює прив'язаності до землі, без чіткого усвідомлення краю як Батьківщини, вкорінювалася в характер українців століттями через об'єктивну відсутність автономної держави на їхній землі. Як зазначає Ю. Липа: «Прив'язання до краю від цього не було менше, як у інших європейців, зате сам характер цього прив'язання був глибоко родинний. Це – «дім», «своя хата», де є «своя правда» [3, с. 166]. В іншому (першому англомовному, що набув широкого розголосу) творі авторки українського походження – В. Лисенко «Жовті чобітки» (1954) також знаходимо цьому підтвердження: «Земля в твоїй крові!» – каже канадець МакТавіш Антону Ландашу, емігранту з Буковини. «Мій прадід, мій прапрадід перед ним – усі жили на землі», – зауважує Ландаш у відповідь і наводить мудрість свого народу, яка виражає споконвічну залежність селян від землі: «З вогнем, з водою, з вітром не заводь дружбу, а заводь дружбу з землею» [10, с. 53]. Ледоховські вважає, що «...українсько-

канадська література [...] шукає шляхи перетворення канадської прерії на життєспроможний» сурогат «дому», що замінив би саму Україну [9, с.105].

Універсалія дому в І. Кирияка виступає активним чинником конфлікту твору, і слугує конструктом не тільки для подієвого, але й для символічного плану твору. Основне онтологічне навантаження образу дому – приналежність (*belonging*), через яку реалізується споконвічне прагнення українського селянина мати свій край (землю, будинок і ширше – батьківщину). На думку В. Сучаки, «сини землі», котрих більше не об'єднує обоюдною приналежністю до рідної землі, потребують «трансформації ідеї приналежності», оскільки через їхній переїзд, вони «не мають більше знайомого ґрунту, який би ідентифікував їхню групу» [11, с. 126]. Врешті-решт все зводиться до трансформації ідентичностей (як сукупного поняття) переселених осіб. «Для тих іммігрантів і для їх нащадків, що відчують себе причетними до сімейної історії переїзду, дім та кордон може означати одне й те саме: зону постійних перетинів, деякі з них здійснюються без докладання зусиль, мимохіть, у той час, як інших досягти важче. Ці межі дому можуть бути місцем конфронтації чи конфлікту або бажання та володіння» [11, с. 119–120].

Освоєння канадських прерій, що буквально передбачає боротьбу з дикою природою, заснування власного дому – це основне і першочергове завдання українських іммігрантів, і це дорівнює виживанню на чужій території: наприклад, старий Воркун згадує «пень тополі, який висушили і витягували по частинах, а потому залишили посеред поля, щоб нагадував молодшому поколінню, що там колись стояв густий ліс» [7, с. 7]. Дім, який прагнуть побудувати на новій батьківщині Григорій Воркун і його товариші, – це символ успіху, вкорінення в канадську землю, майбутнього добробуту, і головне – символ їхньої перемоги в дикому краї, в яку вони так вірили. У цьому контексті І. Кирияк зображує дім-оселю, що визначає новий статус українських селян-переселенців: вони стають господарями на цій землі, дім прив'язує їх до неї, засвідчує їхню осілість, а відтак приналежність (*belonging*). Григорій Воркун, передчуваючи близьку смерть, обходить свої володіння і промовляє, підводячи підсумок своїй праці на землі: «Моя роль виконана. Через кілька днів земля покличе мене до себе і дасть мені спокій. Мої сини, внуки й правнуки займуть моє місце» [7, с. 7]. Будівання власного дому, безперечно, означає самореалізацію для переміщених осіб. Їхня віра в себе творить справжні дива: живучи в лісовій «хижці, зробленій із жердин, увігнаних у землю та затканих осикою і з дахом із сухої трави» [7, с. 58], українські заробітчани мріють про те, як стануть «...справжніми багатіями: прекрасний будинок, корови, коні, свині – так, і слуги, справді рай...» [7, с. 12].

Португус вважає важливим психічний рівень осягнення дому, «...хоча це й «психічна локація», дім завжди ідентифікується з певною фізичною локацією і для багатьох україно-канадців у ландшафті прерії накреслюється місце, на яке вони можуть проектувати «психічну локацію» їхнього етнічного «дому» [цит. за: 9, с. 95]. І це знов-таки співвідноситься з принале-

жністю до землі, де емігранти нарешті позбавляються відчуття власної бездомності.

Важливою частиною української ідентичності виступає в літературі емігрантів будинок. Він пов'язаний з нацією в цілому, передає її духовну сутність, культурні особливості, типові риси характеру. Усе що належить до господарства, свідчить про хазяйновитість, працелюбність, ощадливість українців (В. Лисенко «Жовті чобітки»): будинок («ряди килимів або гобеленів, які звисають із довгої жердини, ...закриваючи майже всю стіну до підлоги»..., піч, з «переплетених вербових гілок і обмазана глиною з болота», в якій печуть «хліб, що має дивовижний аромат») [10, с. 54]; погріб («жовті, червоні та зелені консерви, що виблискували в скляних банках, як коштовне каміння у тьмяному світлі свічки, копчене м'ясо звисало з баласини і дерев'яні діжечки з яблучним сидром») [10, с. 65]; садочок («овочі, квіти, маки, соняшники, трави – все було висаджене симетричними рядами, або як у випадку з квітами – клумбами, у вигляді буковинської вишивки») [10, с. 63].

Для героїні В. Лисенко (роман «Жовті чобітки») Лілі розвиток власної ідентичності співвідноситься з формуванням поняття «дому»: одне неможливе без іншого. З раннього дитинства у дівчинки відсутнє чітко усталене усвідомлення власної домівки. Героїня, провівши кілька років у тітки, і будучи змушеною повернутись у батьківський дім, скрізь відчуває себе чужою, батьки байдужі до неї. Лілі була відправлена у чужу родину власним батьком зі словами, адресованими тітці: «Вона допомагатиме тобі з дітьми і обходитиметься дешево в харчуванні, оскільки вона ще мала» [10, с. 9]. Після кількарічної експлуатації, коли дівчинка важко захворіла, її просто повернули додому, як «пакунок з непотрібними речами» [10, с. 10]. Її прагнення «зависнути» в просторі між двома домами – «не повертаючись ні до тітчиного, ні до батькового дому» [10, с. 10] – своєрідна декларація невизначеності її статусу (ідентичності), що фактично є оприявленням опозиції «дім-бездомність», яка стала ключовою для зображення еволюції образу протагоніста.

Власна родина не приймає Лілі, підсвідоме бажання позбутися дитини проявляється у готовності рідних до її смерті. Баба Єфросинья опікується поминальним обідом: «У домі приємно пахло свіжою випічкою, яку готували для плакальниць, що прибудуть здалеку» [10, с. 15]. На пропозицію чоловіка (Майка), який привіз дівчинку додому, послати за лікарем, Антон Ландаш, батько Лілі, роздратовано відповів: «Думаю, пізно кликати лікаря. Краще покликати священника» [10, с. 14]. Він же готує «домовину» – ящик з-під інструментів фарбує в білий колір, примовляючи про невдалий час, який «обрала» його донька для смерті: «Циганка вибрала гарний час, щоб померти. Зерно треба сіяти, а ми чекаємо, коли вона помре» [10, с. 21]. Мати шиє посмертну одежину для своєї дитини, котра бореться за життя попри все. Отже, великий дерев'яний будинок Ландашів не впускає дівчинку до себе, все на що здатна її сім'я – це пожертвувати їй ящик з-під інструментів, щоб не витратити кошти на справжню домовину. При цьому пофарбований білою фарбою ящик (що дуже символіч-

но) асоціюється з окремим «будиночком», який виділила родина для дівчинки, відштовхуючи її від себе у такий цинічний спосіб.

Загальну атмосферу негостинності та пригніченого настрою в домі Ландашів під час хвороби Лілі автор передає за допомогою візуальних образів: «Був ранній вечір, гротескні тіні від гасової лампи створювали на побіленій стіні пантоміму, яка нагадувала процесію, що рухалась в жалобному танці» [10, с. 15].

Відмова з боку батька в навчанні, натомість залучення Лілі до важкої праці в полі, відторгнення від сім'ї, намагання матері й батька зламати внутрішню цілісність героїні, повсякчасно демонструючи то ворожість, то байдужість – реалізація концепту бездомності, безперервне стимулювання до пошуку шляхів самовдосконалення (зادля можливості повернутись у лоно сім'ї – додому). Навіть те, що Лілі вижила попри наполегливу вербалізацію родиною її смерті, можна вважати своєрідною декларацією її перманентної боротьби за право бути членом сім'ї.

У «Жовтих чобітках», як зазначає Л. Грекул, В. Лисенко подає «історію Лілі Ландаш, котра дорослішає (її перехід від дівочтва до жіночої зрілості, від ферми до міста, від української культури до канадського суспільства)» [6, с. 226]. Після кількох років мешкання в місті Лілі навчилася багатьох речей (вона дорослішає і активно пізнає світ), героїня «знайшла» себе і нарешті готова повернутись у батьківський дім (тобто вона продовжує шукати власну домівку, якою апріорі не є дім її батьків). «Лілі втікає, кидаючи дім, кидаючи сад, кидаючи сім'ю, кидаючи громаду і кидаючи чоловіків і починає все спочатку в новому оточенні» [цит. за: 11, с. 167]. Втеча з дому спричинена прагненням вирватись із замкненого кола своєї громади і знайти свободу. Отже, фізично втративши дім (родину), героїня набуває натомість свободу. На духовному рівні вона дому не мала і всі її подальші вчинки продиктовані спробами його знайти.

Онтологічно позитивне визначення кордону у філософії пов'язане з таким поняттям, як, наприклад, «прикордонна точка». Вона виражає філософський, гуманітарний сенс кордону, що вказує на потребу набуття стійкого світогляду й гармонії у стосунках із світом і самим собою [2, с. 52]. Якщо вважати, що Лілі досягла цієї «прикордонної точки», перебуваючи в домі батька, де для неї була створена нестерпна атмосфера, то її втеча і є вираженням потреби у віднайденні гармонії зі світом і собою.

Множинність ідентичностей, які відкриває для себе Лілі, засвідчує непевність її онтологічного статусу, невизначеність локусу її перебування (дому), що, своєю чергою, провокує розширення кордонів її існування. Вона переходить на наступний, вищий, рівень. «Оскільки Лілі по-різному сприймають члени її родини і решта громади, дівчина отримує нові перспективи щодо людей і світу, який її оточує. Помітною [...] стає її більша впевненість в собі, вона не боїться співати для компанії робітників залізниці...» [11, с. 175].

Становлення ідентичності для Лілі реалізується також і в «пошуку» власного імені. Лисенко неодноразово підкреслює байдужість батьків до неї. Цікаво, що Зиновія, мати Лілі, як і всі члени сім'ї, не пам'ятає

справжнього імені дочки, і таким чином позбавляє дитину важливої частини її ідентичності, називаючи її за звичкою Циганкою (Gypsy) за її нібито надзвичайні здібності (Лілі дуже тонко відчуває природу). Її «приміряють» кілька імен (Luckless, Gypsy, Lilli, Oksana), ніби пропонують різні ідентичності на вибір. Коли шкільний учитель МакТавіш знайомився з новачками, «...заскочена панікою, дівчинка сиділа мовчки. Як вона визнає свою безіменність? Чи погодиться на імена, якими нарекла її сім'я? Немає імені? Циганка? Маленьке Ніщо?» [10, с. 40–41]. Втім, за ініціативою вчителя вона стала називатися Лілі. «Її своєрідна індивідуальність нагадала йому тигрову лілію прерій: «Твоє ім'я буде Лілі»» [10, с. 41]. «Уникання імені, як вважає Кретч, не позбавляє ідентичності, навпаки уможливило множинність ідентичностей» (що цілком у дусі постмодерністської естетики – Т. Ш.). Крім того, неназвання справжнього імені персонажа стимулює ідентичність до оприявлення – «говорити самій за себе» [цит. за: 11, с. 172]. Отже, замість того, щоб «бути стабільною та уніфікованою самоідентифікація виявляється більш рухомим концептом без усталених кордонів...» [11, с. 172]. Цікаво, що Лілі (про що зауважують Хоулз, Сучака) пов'язує своє «Я» з природою, ідентифікує себе її частиною: «прерія – це я, а я – це прерія» [10, с. 161]. Її [...] «численні «Я» пробуджені природою» [11, с. 172]. І в цьому теж можна простежити риси національного характеру героїні.

На думку В. Сучаки, Лілі усвідомлює, що розвиток її ідентичності – це «довгий шлях, який їй усе ще треба пройти» [11, с. 179]. Становлення її особистості розмаїте і багатовекторне: вона самостверджується у стосунках з чоловіками і не тільки – попри позірну підпорядкованість чоловікам, Лілі демонструє внутрішню свободу і незалежність від будь-кого; насмілюється протистояти соціуму (вийти за встановлені межі) – виявляє незгоду цькувати відторгнену громадою (через забобони) жінку – Тамару, пробує свої сили в професійному вокалі і дизайнерській справі. «Емпатія Лілі по відношенню до Тамари, – як свідчить В. Сучака, – є результатом її неконформізму, який стає рушійною силою для її власного протесту» [11, с. 197].

Оскільки кордон є «місцем» або прикордонною «точкою» взаємодії, відношення, переходу, взаємопереходу (одного в інше), народження й здійснення сенсу [2, с. 53], Лілі, взаємодіючи з громадою, з родиною, зокрема з батьком, знаходить в собі сили опиратись зовнішнім обставинам, вона здатна подолати штучно створений її громадою кордон для того, щоб змінитись, знайти новий сенс свого існування і стати іншою поза межами громади. Свого часу шкільний вчитель Айен МакТавіш написав в особистому щоденнику про Лілі, що вона – «породження природи» і він не впевнений, чи буде правильним «заохочувати її залишатись у цьому середовищі». Його висновок: «Я вірю, що, якщо Лілі трохи скерувати, вона знайде свою стежку самотужки» [10, с. 62].

Як справедливо наголошує Ф. Свиріпа, «для жіноцтва з етнічних спільнот проблема полягала не в тому, щоб просто поліпшити становище жінок в суспільстві»

ві, а в тому, щоб поліпшити їхнє становище в англо-домінуючому соціумі (як жінок і як не-англо-канадців) водночас утверджуючи свою позицію всередині їхньої групи» [цит. за: 11, с. 182].

У цілому, Лисенко, зображуючи патріархальний устрій сімей українських іммігрантів, де слово батька безапеляційно вирішувало долю дітей, подає свою головну героїню як представницю жіноцтва нового покоління: незалежну і волелюбну, за словами Л. Грекул, Лілі – феміністка та типова представниця свого етносу [6, с. 77].

На думку Антона Ландаша, «дім, побудований з цегли, з піччю на півкімнати, горщиками, посудом, якого вона [Лілі] ніколи до цього не бачила, і новий мідний чайник, щойно привезений з міста – це все, на що може сподіватись Лілі від життя і це втілення її мрій». «Для тебе – жодного вибору», – сповіщає він дочку [10, с. 196]. Такий дім – осередок сім'ї (дім у значенні родини), центральною віссю якого є жінка, і за межі якого вона не може вирватись, де вона є заручницею і фактично ув'язненою – це втілення ідеї патріархального суспільства, як слушно зауважує В. Сучака, тут ми маємо справу із «владою чоловіків, яка обмежує жінку у виборі ідентичності/ідентичностей, примушуючи її виконувати визначені наперед ролі дружини та матері і не залишаючи їй багато свободи для власних рішень...» [11, с. 196].

Отже, у відносинах з батьком дівчина прагне вийти з-під контролю, протиставляючи свою особистість батькові – намагаючись вийти за «дозволені межі» – будує власні ідентичності (гендерну, соціальну, етнічну, феміністську). При цьому батько, на рівні її розуміння, уособлює Стару Країну, вихідцем з якої він є, а Лілі ототожнює себе з Новою Країною, в якій вона народилася, тим самим створюючи уявний кордон між старим життям та нинішнім, і водночас між батьком і собою. За Куликовою, «кордон «свого, внутрішнього» і кордон «чужого, зовнішнього» взаємно передбачають одне одного; нерозривність (спів)існування цих кордонів утворюють царину «прикордоння» як буття на кордоні, як злиття різних горизонтів» [2, с. 50–51].

Грекул вважає, що «Лисенко зображує Лілі як ідеальну канадку, яка бере кращі аспекти своєї старої культури і робить їх частиною нового життя» [6, с. 226]. З одного боку, героїня В. Лисенко позбувається батьківського сільського дому з патріархальним укладом і гнітючою атмосферою, з іншого боку, вона зберігає свою етнічну культуру, навіть попри те, що поступово перетворюється на містянку і набуває подвійної національної ідентичності. «Трансформація Лілі стосується помітних змін у всіх сферах її життя, крім одної. Утікши з власної громади і живучи поза її межами, Лілі не позбавлена глибинних зв'язків із своїм українським спадком, оскільки вона все ж визнає свою етнічну ідентичність», – небезпідставно вважає В. Сучака [11, с. 197]. Вона поставила собі за мету стати професійною співачкою і виконувати «народні пісні для всіх іммігрантів, хто вважає Канаду своїм домом» [11, с. 254]. Це пряме свідчення її незалежності та індивідуальності.

Для наступного покоління україно-канадців, народжених уже в Канаді, на тлі їхньої гібридної ідентичності (канадський компонент додається до українського і поступово витісняє його) дім також набуває інших обрисів («канадизується») і розташовується вже по цей бік кордону – у Канаді, яка співвідноситься з батьківщиною, в той час як Україна – лише земля предків. Відтак, як вважає Л. Грекул, амбівалентне ставлення до мови, культури, дому – невід'ємна складова формування ідентичності у представників діаспори (наприклад, твори Дж. Кулик Кіфер «Зелена бібліотека» (1996), «Мед та попіл» (1998); Л. Грекул «Співай для мене, Калино» (1999), М. Косташ «Усі бабині діти» (1977), «Кровні лінії: подорож до Східної Європи» (1993) тощо). На думку Б. Босюрківа, «україно-канадські письменники так само, як їхні предки усвідомлюють себе «за кордоном» («beyond the border»), але тепер вони подорожують через «безмежні землі» їхніх творінь» [цит. за: 11, с. 119–120].

Проблема національної самоідентифікації україно-канадців другого покоління точно виражена в одній з праць Дж. Кулик Кіфер. Письменниця, досліджуючи популярну в українській канадській літературі тему повернення на історичну батьківщину, зазначає: «Нам говорили, що ми не можемо повернутися додому, а якщо повернемося, то зрозуміємо, що дім перемістився, він розташований не там і не тут, не в новій або старій країні, він знаходиться десь посередині» [цит. за: 12]. Як стверджує Л. Грекул, «відчуття дому Дж. Кулик Кіфер визначити складніше, оскільки воно виходить за межі кордонів країни і нації» [6, с. 234].

Письменниця намагається досягнути власну ідентичність (за її ж словами) за допомогою своїх творів, в яких вона зображує долі асимільованих канадських українців, котрі ідентифікують себе як канадців. Так, у її романі «Зелена бібліотека» Оксана Мороз, щоб уберегтися від роздвоєння ідентичності, відмовляється від свого українського коріння, не бажаючи навіть підтримувати зв'язки з родиною, яка повернулася в Україну. Найбільш яскраво про її внутрішній світ свідчить її житло: жодної речі, яка б нагадувала про минуле, про її національну приналежність, її кімнати «сліпучо безликі і стерильні» [8]. Для усвідомлення власної національної приналежності Кулик Кіфер здійснює як метафоричні подорожі до батьківщини предків (наприклад, її героїня Іва Чаун («Зелена бібліотека») задля розуміння минулого своєї родини та свого народу мандрує до України), так і реальні – письменниця сама «повертається до місць, де починається історія її сім'ї для того, щоб скоротити дистанцію між своїми двома домами». Завдяки цьому «читачі [...] залишаються з чітким відчуттям, що героїня (Іва Чаун) та авторка знають напевно, хто вони такі і де їхній дім» (читаємо – батьківщина) [6, с. 234].

Отже, «кордон стає «місцем» зародження та актуалізації цілого кола проблем: проблеми переходу, зміни станів; проблеми взаємовідносин між різними культурними нормами, традиціями, системами цінностей; проблеми сенсу, розуміння, інтерпретації, й багатьох інших питань, прихованих в царині «прикордоння».

Якщо розглядати сам кордон як особливу реальність, де виникає інший, внутрішній, механізм сенсотворення [2, с. 48], то можна вважати, що останній «вмикається» при «накладанні» однієї культури на іншу і реалізується в царині «прикордоння» як свідчення появи гібридної ідентичності у представників діаспори. Кордон як особлива реальність є локусом зміни соціального статусу та джерелом імпульсу для подальшої трансформації національної самоідентифікації переміщених осіб. Що ж до україно-канадської літератури, то вона «стає визначальною як для реальних, так і для метафоричних перетинів кордонів, і таким чином є рівноцінним заміником для повторно віднайдених та реконструйованих (а отже – постмодерністських) ідентичностей» [11, с. 122].

Універсалія дому є особливою категорією для діаспорної літератури, оскільки є одним з ключових факторів формування ідентичності (національної, соціальної, гендерної, феміністської), а також слугує своєрідним маркером втрати/набуття батьківщини, символом приналежності народу, вкоріненості в землю, яка, своєю чергою, виступає як фізична локація перебування громади, що відщепилася від основного масиву нації, і намагається спроекувати психічну локацію свого перебування на чужій землі, де б вона могла започаткувати свій етнічний «дім». На думку Л. Ледоховські, «література подає сигнал про бажання повернення традиційного концепту «дому», який має певне місце, є вкоріненним у землю та материнську сім'ю» [9, с. 95].

Список використаних джерел

1. Куланіч В. С. Канадська література у пошуках коріння (проблеми творчості Дженіс Кулик Кифер) / В. С. Куланіч // *Kalyna Journal*. – 2007. – № 3. – С. 26–37.
2. Куликова Т.В. Філософія «граници» в контексте гуманітарного познання / Т.В.Куликова // *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. – 2012. – № 1(3). – С. 47–54.
3. Липа Ю. Призначення України / Юрій Липа. – Л. : Просвіта, 1992. – 269 с.
4. Славутич Я. Українська література в Канаді / Яр Славутич. – Едмонтон : Славута, 1992. – 336 с.
5. Тучинська Н. Мова і національна свідомість: канадсько-український варіант / Н. Тучинська // *Культурологічний часопис «І»*. – 2004. – № 2. – С. 126–133.
6. Grekul L. M. Re-placing Ethnicity: Literature in English by Canada's Ukrainians : Thesis for the Degree of Doctor of Philosophy [Електронний ресурс] / Lisa Michele Grekul. – Vancouver : The University of British Columbia, 2003. – 266 p. – Режим доступу : <https://open.library.ubc.ca>.
7. Kiriak I. Sons of the Soil / Illia Kiriak. – Winnipeg : St. Andrew's College, 1983. – 303 p.
8. Kulyk Keefer J. The Green Library / Jenice Kulyk Keefer. – Toronto : Harper Collins, 1996. – 272 p.
9. Ledohowski L. A. Canadian Cossacks : Finding Ukraine in fifty years of Ukrainian-Canadian Literature in English: Thesis for the Degree of Doctor of Philosophy / Lindy Anne Ledohowski. – Toronto : The University of Toronto, 2008. – 265 p.
10. Lysenko V. Yellow Boots / Vira Lysenko. – Edmonton : NeWest Press, 1992. – 355 p.
11. Suchacka W. Za Hranetsiu' – 'Beyond the Border': Constructions of Identities in akademischen Gradeseines Doktors der Philosophie / Weronika Suchacka ; – Greifswald : der Philosophischen Fakultät der Universität Greifswald, 2010. – 422 p.
12. Thomas B. The New Historicism and the Other Old-Fashioned Topics / B. Thomas // *The Sacredness of Bridges : Writing Emigrant Experience // Literary Pluralities* / [ed. C. Verduyn]. – Peterborough, 1998. – P. 97–110.

Т. В. Шадріна,

Запорожский государственный медицинский университет, г. Запорожье, Украина

ГРАНИЦА И ДОМ КАК ОНТОЛОГИЧЕСКИЕ УНИВЕРСАЛИИ В УКРАИНСКОЙ КАНАДСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

В статье прослеживается место и роль таких универсальных категорий, как дом и граница, в онтологии произведений украинских писателей-эмигрантов первого поколения в украинско-канадской литературе. Универсалии дома и границы в творчестве первых украинско-канадских авторов соотносятся с воспроизведением процессов, связанных со сменой физической и психической локации этнического дома перемещенных лиц, реактуализацией культуры и традиций на новообретенной родине, поэтапной (ре)конструкцией их национальной (как и гендерной, и феминистской) идентичности. Рефлексия границы в первых украинско-канадских произведениях прежде всего обусловлена травматическим опытом перемены социокультурной среды переселенцев и как следствие – формированием концепта бездомности. Несмотря на постепенную и неизбежную «канадизацию» эмигрантов, в произведениях авторов-пионеров довольно сильно ощущается фольклорная традиция, усвоенная на родине и перенесенная в чужие социокультурные реалии.

Ключевые слова: эмигранты; национальная идентичность; дом; граница; украинская канадская литература; родина; община.

T. V. Shadrina

Zaporizhzhya State Medical University, Zaporizhzhya, Ukraine

BORDER AND HOME AS ONTOLOGICAL UNIVERSALIAS IN UKRAINIAN-CANADIAN LITERATURE

The article concentrates on the universalias of border and home as defining the concept of identity in Ukrainian-Canadian literature of the pioneering stage. Identity of displaced persons is correlated with their national tradition and culture and, as it is examined and shown, is never fixed (according to a postmodernist theory). Gradually it becomes such, which corresponds to the so-called «in-between status». So, the aim of this article is to trace the

(re)construction of multiple identities by means of universalias of home and border, which are the central categories for emigrants as we live in the multicultural society when the idea of globalization is «in the air». At the very beginning, Ukrainian emigrants demonstrate haunting anxiety for their stable «home». We deal with poetry, which was the «first word» in Ukrainian-Canadian literature at all. The authors of the initial wave of emigration realize the idea of sorrow (because of the lost home (motherland) and hope for a better future as they obtain freedom and a lot of land in the new country. Universalias of home and border represent spiritual search of the self by the emigrants after crossing the frontier. Another key thesis – to prevent a future generation from assimilation, from forgetting their real home (roots). Two of the most significant novels of the first period of Ukrainian-Canadian literature are *Sons of the soil* by I. Kiriak and *Yellow boots* by V. Lysenko which provide an epic picture of Ukrainian emigrants' life in Canada during the pioneering era. Both authors assert that for displaced persons home corresponds to the feeling of belonging, which is beyond all question connected with land (as the majority of these people are peasants). Their state of un-belonging, nonattachment at last (after many years) changes for home obtaining which conventionally associates with stability. The author of *Yellow boots* also creates a story of the girl of Ukrainian descending who is in perpetual search for home (her individuality, identity, family), which means fluidity, movement and continuous process of development and exploration.

Key words: emigrants; national identity; home; boundary; Ukrainian-Canadian literature; motherland; family; community.

© Шадріна Т. В., 2017

Дата надходження статті до редколегії 10.05.17